

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 9 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2024:

Süyûtî'nin Belâgat Anlayışı ve Belâgat İlmindeki Yeri

Suyûtî's Understanding of Rhetoric and Its Place in the Science of Rhetoric

Ekrem ÇELİK

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı
Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric

ekremcelik@cumhuriyet.edu.tr Orcid: 0000-0002-3341-3421

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

28.03.2024

Kabul Tarihi / Accepted

07.09.2024

Atıf/Cite: Çelik, Ekrem. "Süyûtî'nin Belâgat Anlayışı ve Belâgat İlmindeki Yeri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024), 317-341.
<https://doi.org/10.20486/imad.1460931>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

İslâmî ilimlere dair temel eserlerin ve özellikle İslâm'ın iki ana kaynağı olan Kur'an ve Sünnetin anlaşılmasında belâgat ilminin özel bir yeri vardır. Bu önemine binaen birçok âlim belâgat ilmine ait eserler yazmışlardır. Bu âlimlerden birisi de Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî'dir (ö. 911/1505). Ancak Süyûtî'nin belâgat ilmine dair eserleri ve onun belâgat anlayışı konusunda yeterli araştırma yapılmamıştır. Literatür taraması neticesinde ulaştığımız birkaç çalışmada da onun belâgata dair eserlerinin sayısı, tespiti gibi tali konulara yoğunlaşmış; Süyûtî'nin belâgat ilmindeki yeri, belâgat anlayışı gibi aslî konular yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma onun belâgat anlayışını, belâgat ilmindeki yerini ve eserlerinin belâgat alanı açısından önemini tespit etmek için yapılmıştır. Bu bağlamda Süyûtî'nin belâgatla ilgili eserleri incelenmiş, toplanan veriler analiz edilmiş ve elde edilen bulgular neticesinde onun belâgat ilmine önem verdiği, belâgatı teorik olarak anlattığı *Ukûdu'l-cümân* gibi eserlerinde Mâverâünnehir merkezli Kelâmcılar ekolüne uygun bir belâgat anlayışına; belâgat uygulamalarına ağırlık verdiği *Cene'l-cinâs* gibi eserlerinde de Irak-Şam-Mısır Edebiyatçılar ekolünü yansıtan bir belâgat anlayışına sahip olduğu, onun bir belâgat kuramcısı olmaktan ziyade bir belâgat uygulayıcısı olduğu, belâgatı amaç olarak değil araç olarak değerlendirdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu araştırma Süyûtî'nin belâgat ilmindeki yerini, onun belâgat anlayışını tespit açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Meânî, Beyân, Bedî', Süyûtî, *Ukûdü'l-cümân*, *Cene'l-cinâs*.

Abstract

The science of rhetoric has a special place in understanding the basic works of Islamic sciences, and especially the Quran and the Sunnah, which are the two basic sources of Islam. Due to this importance, many scholars have written works on the science of rhetoric. One of these scholars is Abd al-Rahman ibn Kamal al-Din Abi Bakr ibn Muhammad ibn Sabiq al-Din Jalal al-Din al-Misri al-Suyuti al-Shafi'i (d. 911/1505). However, sufficient research has not been done on Suyuti's works on the science of rhetoric and his understanding of rhetoric. The few studies we found as a result of the literature review focused on secondary issues such as the number and identification of his works on rhetoric; Fundamental issues such as Suyuti's place in the science of rhetoric and his understanding of rhetoric have not been adequately addressed. This study was carried out to determine his understanding of rhetoric, his place in the science of rhetoric and the importance of his works in terms of the field of rhetoric. In this context, Suyuti's works on rhetoric were examined, the collected data were analyzed and as a result of the findings, it was concluded that he gave importance to the science of rhetoric and in his works such as *Uqud Al Juman*, where he explained rhetoric theoretically, he had an understanding of rhetoric in accordance with the School of Theologians based in Transoxiana; It has been concluded that he has an understanding of rhetoric that reflects the Iraq-Sham-Egyptian School of Literature in his works such as *Jany al-jinas*, where he focuses on rhetoric practices, that he is a rhetoric practitioner rather than a rhetoric theorist, and that he evaluates rhetoric as a tool rather than a goal. This research is important in terms of determining Suyuti's place in the science of rhetoric and his understanding of rhetoric.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Meanings, Bayân, Badî', Suyütî, *Uqud al-Juman*, *Jany al-jinas*.

Giriş

İslâmî ilimlerde birçok eser telif etmiş olan Süyûtî, belâgat alanında kaynaklık teşkil edecek eserler kaleme almıştır. Müstakil olarak belâgata dair eser telif ettiği gibi, bazen de belâgat konularını diğer eserlerinin konuları arasında alt başlıklar hâlinde incelemiştir. Ancak onun belâgat alanındaki çalışmaları hadis, fıkıh, tefsir, nahiv, tarih gibi alanlardaki çalışmalarına göre daha sönük kalmıştır. Zira Süyûtî'nin biyografisini veren kaynaklarda onun belâgata ilişkin eserlerine fazla temas edilmemekte, daha çok hadis, tefsir, fıkıh gibi alanlardaki çalışmalarından bahsedilmektedir. Örnek olarak Hayreddin ez-Ziriklî, Süyûtî'nin diğer ilimlere özellikle de hadis alanına ait birçok eserine yer verirken, belâgata dair yalnızca *Ukûdü'l-cümân fi'l-meânî ve'l-beyân* eserini zikretmiştir.¹ *Hediyetü'l-ârifîn*'de ise yaklaşık on sayfada nakledilen eserlerinden belâgata dair *el-İfsâh alâ Telhîsi'l-Miftâh*, *Hallu Ukûdi'l-cümân*, *Mu'terekü'l-akrân*, *Miftâhu't-Telhîs* adlı eserleri zikredilmiştir.²

Süyûtî'nin belâgata dair eserleri üzerine çalışma yapmış olan Necâh bnt. Ahmed ez-Zahhâr, Süyûtî'nin belâgatla ilişkili kitaplarının diğer ilimlere göre daha az olduğunu onun hadis alanında 205, hadis terminolojisi alanında 32, fıkıhta 71; fıkıh usulü, usûlü'd-dîn ve tasavvuf alanlarında 20, tefsirde 73; dil, nahiv ve tasrif ilimlerine ait 66; tabakat ve tarih alanlarında ise 30 eser kaleme aldığını belirtmiştir. Zahhâr'ın tespitine göre Yahya Mahmûd Sâatî, Süyûtî'nin belâgata dair eserlerinin sayısının 6 olduğunu, İyâd Hâlid et-Tabbâ ise 9 olduğunu söylemiştir. Bu sayılar dikkate alındığında Süyûtî'nin belâgata ait eserleri, Ali b. Ahmed el-Hımsî'nin tespit ettiği toplam eserlerinin (Küçük risale şeklinde olanlar da dahil) %1'ini oluşturmaktadır.³ Tabii bu durum da Süyûtî'nin belâgat ilmine gereken önemi verip vermediği sorusunu akla getirmektedir.

Süyûtî'nin belâgat ilmiyle alakalı eserlerinin diğer eserlerine göre sınırlı sayıda olması, araştırmacıları onun belâgat anlayışını ele almaktan alıkoymuştur. Zira Süyûtî hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda bu açıkça görülmektedir. Araştırmacılar daha çok onun hadis, tefsir, fıkıh, tarih vb. alanlardaki çalışmalarına ilgi duymuşlardır. Zahhâr, Süyûtî'nin belâgat alanındaki teliflerinin az olmasının onun belâgat alanında ön plana çıkan âlimler zümresinin dışında tutulması için bir sebep olamayacağını belirtmiştir. Belâgat âlimlerinden çoğunun bu alanda bir veya iki kitap telif ettiklerini, belâgat konularına kitapları arasında konu başlıkları şeklinde yer verdiklerini söylemektedir. Bu

¹ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-Alâm kâmu'su terâcimi'l-eşheri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l-Arabi ve'l-mustaribîne ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 3/301-302.

² İsmâil Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1901), 1/534-544.

³ Necâh binti Ahmed Zahhâr, "Müellefâtü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga", *Mecelletu Câmiati Ümmü'l-Kurâ li-ulûmi's-şeriyeti ve'l-lugati'l-Arabiyye* 16/28 (2003), 868-869.; İyâd Hâlid et-Tabbâ, *el-İmâm el-Hâfiz Celâluddîn es-Süyûtî* (Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1996), 212.

anlayışa da Câhiz'in (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-tebyîn*, İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (ö. 456/1064) *el-Umde* gibi eserlerini örnek vermiş, Zemahşerî'nin doğrudan belâgat konularını ele almak yerine tefsirinde belâgat uygulamalarına yer verdiğini belirtmiştir.⁴ Zahhâr'ın da belirttiği gibi Süyûtî, belâgat alanında sınırlı sayıda eser vermiş olsa da kimse tarafından belâgat âlimleri arasında zikredilmemiş, onun belâgat anlayışı hakkında araştırma yapılmamıştır. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde şu soru akla gelmektedir: Süyûtî'nin belâgat âlimleri arasında zikredilmemesi onun bu alanda teliflerinin azlığından mı yoksa belâgat ilmini işleyişinde yeni fikirlerinin olmamasından mı kaynaklanmaktadır? Bize göre asıl üzerinde durulması gereken konu budur. Bu soru cevabını bulduğunda Süyûtî'nin belâgat ilmindeki yeri ve eserleri daha iyi anlaşılacaktır. İyâd Halid Tabbâ *el-İmâmu'l-hâfiz Celâluddîn es-Süyûtî Malemetu'l-ulumi'l-İslâmiyye* adlı eserinde Süyûtî'yi birçok yönleriyle ele almıştır. Ancak belâgata dair çalışmalarını incelediği kısımda sadece eserlerinden bahsetmiş, onun Arap-Bulegâ ekolü'ne (Irak-Şam-Mısır Edebiyatçılar ekolü)⁵ bağlı olduğunu söylemiş, onun belâgat anlayışı hakkında yeterince araştırma yapılmadığını belirtmiştir. Zahhâr ise *Müellefâtü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga* başlıklı makalesinde onun belâgata dair matbu olan, kütüphanelerde yer alıp basılmamış olan ve adı çeşitli eserlerde geçen ancak kayıp olan eserlerinden bahsetmiştir. Murat Tala ise *Süyûtî'nin Dil, Belâgat ve Edebiyat Çalışmaları* başlıklı araştırmasında onun bu alanlardaki eserlerinin isimlerinden ve içeriklerinden bahsetmiştir. Sonuç kısmında yaptığı değerlendirmede ise onun dil bilimlerinin birçok alanında metodolojik açıdan kurucu, özgün eserlere sahip olduğunu söylemektedir.⁶ Ancak bu çalışmalarda Süyûtî'nin dil bilimsel anlamda eserlerinin tespiti, tasnifi ve içerikleri üzerine yoğunlaşmış, onun belâgat anlayışı ve belâgat ilmindeki yeri konusunda yüzeysel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada ise bahsedilen diğer çalışmalarda yüzeysel olarak değinilen konu daha ayrıntılı bir şekilde ele alınarak onun belâgat anlayışı ve belâgat ilmindeki önemi hakkında daha net bir perspektif ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızı üç ana başlık hâlinde ele aldık. Birinci ana başlıkta Süyûtî'nin kısaca şahsi hayatını ve ilim tahsili sürecini, belâgat alanındaki eğitimini ve belâgat alanındaki hocalarını ele aldık. İkinci ana başlık altında da belâgat eserlerini inceledik. Veri toplama, tasnif ve değerlendirme, tüme varım yöntemiyle elde ettiğimiz bulgulardan yola çıkarak Süyûtî'nin belâgata dair eserlerinin belâgat araştırması ve öğretimi bakımından

⁴ Necâh binti Ahmed Zahhâr, "Müellefâtü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga", 871.

⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Ekrem Çelik, *Belâgat İlmî ve Ekolleri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 262-272, Murat Tala, "Süyûtî'nin Dil, Belâgat ve Edebiyat Eserleri: Literatür ve Değerlendirme", *Bir Memlûk Bilgini Celâleddin es-Süyûtî*, ed. Sezai Engin (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2023), 95.

değerlendirilmesinin gerekleri üzerinde durduk. Üçüncü ana başlıkta da onun belâgat anlayışını ve takip ettiği belâgat ekolünü tespit etmeye çalıştık.

1. Belâgat Eğitimi ve Hocaları

Süyûtî, 849/ 1445 yılında Mısır'ın Kahire şehrinde doğmuştur. Abdurrahman ismini ve Celâleddîn lâkabını ona babası vermiştir.⁷ Süyûtî nisbesi ise Mısır'ın yukarı kısmında bulunan Asyut şehrinde gelmektedir. Babasının memleketine nispeten Asyutlu anlamında Süyûtî diye meşhur olmuştur.⁸ Babası Kemâleddin Ebû Bekir de ilim ehli bir insandır ve Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) gibi âlimlerden ders almıştır. Vaizliğin yanında Abbâsî halifesi Müstekfîbillâh'ın imamlığını yapmıştır. Ayrıca vekâleten Kahire kadılığı görevinde bulunmuştur. Oğlunun da ilim ehli olmasını istediği için onu İbn Hacer el-Askalânî'nin medresesine götürmüştür. Süyûtî'nin babası vefat ettikten sonraki dönemde İbn Hümâm (ö. 861/1457) ve Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459) gibi âlimler onun hem hamileri hem de hocaları olmuştur. O, ilim hayatına Kur'ân'la başlamış, Cemmâilî'nin (ö. 600/1203) *Umdetu'l-ahkâm*'ını, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Minhâcü't-tâlibîn*'ini, İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *el-Elfiyye*'sini ve Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Minhâcü'l-vüsûl*'ünü ezberlemiştir. Kendisine örnek aldığı hocalarından Kâdîkudât Sâlih b. Ömer el-Bulkînî'den (ö. 868/1464) fıkıh dersleri okumuş, fetva verme ve ders okutma hususunda icâzet almıştır.⁹ İslâmî ilimlerin hemen hemen bütün alanlarında derinleşen Süyûtî, ilim tahsiline devam ettiği ve görev yaptığı yerlerde *Şerhu'l-Elfiyye* gibi eserlerini, âlî isnadlı rivayetlerinden oluşan *Uşâriyyât*'ını ve *Nûrû'l-hadîka* gibi manzumelerini, ayrıca Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'i ile Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eserini nakletmiş, hem yaşlarına hem de yaşça kendisinden büyük âlimlere ders okutup icâzet vermiştir.¹⁰ İlim tahsilinin ardından 877/Milâdî? yılında Şeyhuniyye Medresesi'ne hadis hocası olarak tayin edilmiştir. Daha önce Berkuk Türbesi şeyhliği de yapan Süyûtî, 1486-1500 yılları arasında o dönemdeki en büyük hankah¹¹ olan Baybarsiyye Hankahı şeyhliğine getirilmiştir. Tasavvuf alanında da söz sahibi olan Süyûtî, bu alanda büyük dedesi Hümâmuddîn'den etkilenmiştir.¹²

Süyûtî'nin ilim tahsili sürecine dair bilgi veren İyâd Hâlid Tabbâ, onun yüzlerce hocadan ders aldığını ancak en çok etkilendiği hocalarından özellikle Kâfiyecî (ö. 879/1474), Takıyüddîn Ahmed Şümünnî (ö. 872/1468), Şârmesâhî (ö. 889/ 1484-85),

⁷ İyâd Hâlid et-Tabbâ, *el-İmâm el-Hâfiz Celâleddîn es-Süyûtî*, 29-31.

⁸ Tabbâ, *el-İmâm el-Hâfiz Celâleddîn es-Süyûtî*, 32.

⁹ Halit Özkan, "Süyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/188.

¹⁰ Özkan, "Süyûtî", 38/189.

¹¹ Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terim. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Hankah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/42-43.

¹² Özkan, "Süyûtî", 38/189.

Celâlüddîn Abdurrahman el-Bulkînî ve Şerefüddîn Yahyâ el-Münâvî'nin (ö. 871/1467) isimlerini zikrettiğini belirtmektedir.¹³

Süyûtî'nin ders aldığı hocalarından 162'sinin adını ve kısaca bilgilerini nakleden Tabbâ, onun ilmî şahsiyeti hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Onun hayatını ve eserlerini inceleyen biri, İslâm ümmeti için bir şeref tablosu olan ansiklopedik çapta ilmî bir şahsiyetle karşı karşıya gelir. İlim ve marifetle dolu bu ilmî şahsiyet, bugün uluslararası araştırma merkezlerinin bile ortaya koyamayacağı yüzlerce eseri ve araştırmayı medeniyet âlemine kazandırmıştır. (...) Süyûtî'nin Kur'ân ilimleri, hadis, fıkıh, nahiv, belâgat ve tabakat alanında ortaya koyduğu külliyat; ancak onu şerh eden ya da ondan alıntı yapanların kapısında beklediği bir hazinedir. Bütün bunlar onu yaşadığı çağın en önemli şahsiyeti hâline getirmiştir. İctihat ve tecdid konusundaki iddiasına ise ancak onu çekemeyenler karşı çıkmıştır. Oysa onun hayatını yazanlar bu iki konuda da onun üstünlüğünü ikrar etmişlerdir.”¹⁴

Süyûtî, dil ve belâgata yönelik eğitimini ilk olarak hocası Kâfiyeci'den almıştır. *Hüsnü'l-muhâdara*'da belirttiğine göre hocasının yanında on dört sene boyunca tefsir, usûl, Arap dili, meânî ve daha başka birçok ilim okumuştur. Bu eğitim sonunda hocası ona icazet yazmıştır.¹⁵ Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* eseri ile Adudüddin el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye* eserlerini Seyfuddîn el-Hanefî'den (ö. 881/ 1477) okumuştur.¹⁶ Bunların dışında başka âlimlerden de ders almış ancak *Hüsnü'l-muhâdara*'da bu hocalarını özellikle zikretmiştir.

Süyûtî, yoğun ve kapsamlı bir eğitim hayatından sonra ulaştığı mertebeyi ifade ederken tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyân ve bedî' ilimlerinde derinleştiğini, belâgat alanında Arapların ve belâgat âlimlerinin ekolü üzere olduğunu, Acemlerin ve felsefe ehlinin yoluna tabi olmadığını belirtmiştir.¹⁷ Görüldüğü üzere ilim çevrelerinde daha çok diğer ilimlerde derinleştiği kabul edilen Süyûtî'nin kendisi ise derinleştiği ilimler arasında meânî, beyân ve bedî' ilimlerini sayarak belâgatın bu temel üç disiplininde de hatırı sayılır bir mertebeye ulaştığını belirtmektedir. O hâlde neden belâgat âlimleri arasında sayılmamış ve belâgatla alakalı eserleri belâgat literatüründe gereken ilgiyi görmemiştir? Bu sorunun cevabını verebilmek için onun ilimler arasında hangilerine daha çok ağırlık verdiğinden yola çıkarak cevap bulmaya çalışacağız. Çünkü bir âlimin bütün ilimlerde otorite hâline gelmesi mümkün olmadığı gibi bu bir zaruret de değildir.

¹³ Tabbâ, *el-İmâm el-Hâfiz Celâluddîn es-Süyûtî*, 47.

¹⁴ Tabbâ, *el-İmâm el-Hâfiz Celâluddîn es-Süyûtî*, 76.

¹⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhira*, thk. İbrâhim (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967), 1/338.

¹⁶ Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, 1/338.

¹⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, 1/338.

Süyûtî'nin özellikle hadis alanında öne çıktığı bilinmektedir. Zahhâr'ın çalışmasında belirtildiğine göre onun en çok telifi bu alandır. Hadis ve hadis terminolojisi (mustalahu'l-hadîs) alanında 232 eser (Bu sayı onun eserlerinin çeşitli tasniflerinde az çok farklılık gösterebilir.) yazmıştır. *Hüsnü'l-muhâdara*'da, bir ara mantık ilmine meylettiğini ancak Allah'ın, kalbine mantık ilminin kötülüğünü ilka ettiğini ve onun yerine hadis ilmini yerleştirdiğini, hadis ilminin de ilimlerin en şerefli olduğunu belirtmiştir.¹⁸

2. Belâgata Dair Eserleri

Süyûtî'nin belâgat alınındaki eserlerini, belâgatı diğer ilimlerle beraber ele aldığı eserler ve belâgatı müstakil olarak ele aldığı eserler şeklinde iki başlık altında incelemeye çalışacağız:

2.1. Belâgatı Diğer İlimlerle Beraber Ele Aldığı Eserler

Bu eserlerinde asıl amaç eserin başlığında belirtilen konuları işlemektir. Onun belâgat konularına yer verdiği bu eserleri daha çok i'câz ve Kur'ân ilimleri ile Arap dilinin özelliklerini ele aldığı sarf, nahiv, lugat ... konularına genişçe yer verdiği dil bilimsel eserlerdir.

2.1.1. *Mu'terekü'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*

Süyûtî, bu eserinde Kur'ân'ın i'câz özellikleri başta olmak üzere Kur'ân ilimleri, kavramları ve tefsirinin yanında akaid, fıkıh vd. alanlara ait konulara değinmiştir. Eser üç cilt hâlinde ve yaklaşık iki bin sayfalık geniş hacmiyle dikkat çekmektedir.¹⁹

Mu'tereku'l-akrân, Süyûtî'nin belâgatı müstakil olarak ele aldığı bir eser değildir. Dolayısıyla belâgat konuları bu eserde çeşitli başlıklar altında ve ait olduğu bağlam çerçevesinde ele alınmıştır. Kur'ân'ın i'câz yönleri otuz beş bâb hâlinde incelenirken belâgata dair konular da bu bâblar altında ele alınmıştır:

Süyûtî, eserde belâgatla ilgili şu konulara yer vermektedir: İkinci bâbda Kur'ân ayetlerinin sonlarındaki fasılalar çerçevesinde seci ve kısımları,²⁰ beşinci bâbda berâat-i istihlâl konusunu ele almıştır.²¹ On birinci bâbda ise meânî ilminin konularından takdîm ve tehiri incelemiştir. Bu başlıklar altında Kur'ân'daki bazı lafızların takdimini; bazılarının da sonda geldiği yerleri, takdîm ve tehir'in kısımlarını ve sebeplerini incelemiştir.²² On ikinci bâbda yine meânî ilminin konularından hasr bahsini ele almıştır.

¹⁸ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, 1/339.

¹⁹ Naim Döner, *Celâleddin es-Süyûtî'nin "Mutareku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Kur'ân'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 97.

²⁰ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 39-41.

²¹ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 58.

²² Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 128-131.

Yirmi üçüncü bâbda beyân, hakikat ve mecâz bahislerini ele almıştır.²³ Yirmi dördüncü bâbda da teşbih ve istiare konularına yer vermiş; teşbihin kısımları, istiarenin unsurları ve kısımları, teşbihin en üstün belâgat türlerinden olması, istiâre-i temsîliyyenin en üstün istiare türlerinden olması, istiare ve teşbih arasındaki farklar gibi konuları örnekleriyle ele almıştır.²⁴ Yirmi beşinci bâbda ise kinaye ve tarîz konularını incelemiştir.²⁵ Yirmi altıncı bâbda îcâz ve itnâb konularını ele almış; îcâzın kısımları, hazf, zikr, tekrar konularına yer vermiştir.²⁶ Yirmi yedinci bâbda ise istihdam, iltifat, ittirad, insicâm, idmâc... konularını örnekleriyle incelemiştir.²⁷ Yirmi sekizinci bâbda haber ve inşâ cümlelerini incelemiştir.²⁸

2.1.2. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*

Süyûtî'nin Kur'ân ilimlerine dair diğer bir önemli eseri de *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'dir. Kitabın telif sebebi hakkında mukaddime kısmında, talebelik yıllarında önceki âlimlerin hadis alanında kitap telif etmiş olmalarına rağmen, Kur'ân ilimleri hakkında kitap telif etmemiş olmalarına hayret ettiğini belirtmiştir.²⁹

Süyûtî, hocası Kâfiyecî'nin tefsir ilimleri hakkında kitap yazdığını işitmiş, ancak bu kitabın iki bâb ve bir hâtimedden oluşan çok küçük hacimli bir kitap olmasından dolayı derdine derman olmadığını söylemiştir. Daha sonra hocası el-Bulkûnî, *Mevâkiu'l-ulûm min mevâki'i'n-nücûm* adlı kitaptan bahsetmiştir. Süyûtî bu kitabı incelemiş ve eseri tertip ve anlatım, konuların bölümlenmesi ve yazımı bakımından başarılı bulmuştur. Ancak bu eseri bazı yönlerden eksik bularak tamamlayıcı nitelikte *et-Taḥbîr fi ulûmi't-tefsîr* adlı kitabını yazmıştır. Bu eserden sonra daha geniş çaplı bir eser yazmak için yola çıktığını ve bu alanda ilk olacağını düşünürken Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/ 1392) *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin olduğunu öğrendiğini, bu eseri incelediğini ve mutlu olduğunu, Allah'a çok şükrettiğini belirtmiştir. Bu kitabın tesiriyle Kur'ân ilimlerine dair eserlerinden biri olan *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*'ı kaleme aldığını, konuları da *el-Burhân*'daki düzene göre tasnif ettiğini, bazı türler eklediğini, açıklanması gereken yerleri açıkladığını ifade etmiştir.³⁰

Süyûtî, Kur'ân ilimlerine dair konuları seksen nev' (tür/ konu) çerçevesinde ele almıştır. Bu başlıklar altında incelediği belâgat konuları şunlardır: Elli ikinci nev'de

²³ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 186-202.

²⁴ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 202-215.

²⁵ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 217-220.

²⁶ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 222-255.

²⁷ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 273-319.

²⁸ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 219-341.

²⁹ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'an*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2008), 15.

³⁰ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'an*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2008), 15-23.

Kur'ân'daki hakikat ve mecâz,³¹ elli üçüncü nev'de teşbih ve istiare,³² elli dördüncü nev'de kinâye ve tarîz,³³ elli beşinci nev'de hasr (kasr) ve ihtisâs,³⁴ elli altıncı nev'de îcâz ve itnâb,³⁵ elli yedinci nev'de haber ve inşâ.³⁶

2.1.3. *el-Müzhir fi ulûmi'l-lugati ve envâihâ*

Arap sözlük ve dil bilimi ile fikhü'l-luga konusundaki derli toplu ve kapsamlı ilk eser olarak kabul edilmektedir. Süyûtî, dil bilimleri ile ilgili olmasına rağmen bu eserinde hadis âlimlerinin metotlarını ve terminolojisini kullanmıştır. Ayrıca lugat rivayeti ve tenkiti konusunda çokça örnek vermiş, ilk defa bu alanda gelişmiş bir metodoloji ortaya konulmuştur. Elli bölümden (nev') oluşan eserde sekiz bölüm isnad, on üç bölüm lafız, on üç bölüm anlam, beş bölüm kelimelerin yapı ve anlam özellikleri, bir bölüm isim ve fiil kalıpları, isimlerin müfred-tesniye-cemi hâlleri, müzekker-müennes kalıpları, sekiz bölüm sözlük bilimiyle alakalı esaslar, bir bölüm Arap edebiyatında şiir, meşhur şairler, bir bölüm de Arap dilinde galat kabul edilen kullanımlar hakkındadır.³⁷

Dokuzuncu nev'de müfred lafızlarda fesahat, fesahati bozan kusurlar, fesahatin dereceleri vd. konuları; yirmi üçüncü nev'de Arapçanın diğer dillerden üstün olması; Arapçaya mahsus özellikleri (irâb, arûz, soy bilgisi ve ezberi, Arapçaya özgü harfler, tasrif konuları) işlemiştir. Bu bölümde istiareyi de Araplara özgü bir dil olgusu olarak kısaca ele almıştır. *إِنْتَفَتَّ عَصَاهُمْ* (Onların sopası yarıldı.) Örneğini vermiş ve Arapların bu sözü bölünüp parçalanan kabileler için kullandıklarını belirtmiştir. Ya da ahmak insanlar için *هو حمار* (O bir eşektir.) ifadesini kullandıklarını söylemiştir. Yine aynı bölümde tekrar, iltifat, îhâm konularını da ele almıştır.³⁸

Süyûtî, hakikat ve mecaz konularını yirmi dördüncü nev'de işlemiştir. Bu bölümde dildeki çoğu kullanımın mecaz olması, hakikat ve mecaz arasındaki farklar gibi konulara değinmiştir.³⁹ Dile ve özellikle Arapçaya dair hemen hemen her konuya değinen Süyûtî, belâgat konularını da yine dil bilimleri bağlamında ele almıştır. Ancak *el-Müzhir*'deki belâgat konuları *Mutereku'l-akrân*'a göre daha mücmel ve kısıtlı bir şekilde ele alınmıştır diyebiliriz.

³¹ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, 506.

³² Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, 506-510.

³³ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, 516.

³⁴ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, 520.

³⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, 528.

³⁶ Süyûtî, *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân*, 570.

³⁷ Süleyman Tülücü, "el-Müzhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/251-252.

³⁸ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/ 332-336.

³⁹ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/ 355-368.

2.2. Belâgatı Müstakil Olarak Ele Aldığı Eserleri

2.2.1. *Ukûdu'l-cümân fi'l-meânî ve'l-beyân*

Süyûtî'nin belâgat konularına hasrettiği ilk eseri; Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* eserini şiir şeklinde ele aldığı *Ukûdu'l-cümân fi'l-meânî ve'l-beyân* adlı manzum eserdir. Süyûtî, bu eseri *Telhîs*'in özeti olarak nazmettiğini şu beyitlerle ifade etmiştir:

و هَذِهِ أَرْجُوزَةٌ مِثْلُ الْجُمَانِ ضَمَّنْتُهَا عِلْمَ الْمَعَانِي وَالْبَيَانِ
لَخَّصْتُ فِيهَا مَا حَوَى التَّلْخِصُ مَعَ ضَمَّ زِيَادَاتٍ كَأَمْثَالِ اللَّمَعِ⁴⁰

İşte bu, meânî ve beyân ilimlerini ekleyerek nazmettiğim inci gibi şiirdir. Parlak örneklerle bezeyerek *Telhîs*'ten yaptığım bir özetlemedir.

Dikkat edilirse Süyûtî, bu manzumenin meânî ve beyân ilimleri hakkında nazmedildiğini açıkça söylerken bedî' ilminden bahsetmemiştir. Bu da onun, Sekkâkî'nin tasnifine uyduğunu göstermektedir. Zira Sekkâkî'ye göre belâgat ilimleri iki asıl olan meânî ve beyân ilimleri ile bunlara zeyl (ferî bir eklenti) olan *Tahsînu'l-keîâm* yani bedî' sanatlarının ele alındığı bölümden oluşmaktadır.

Süyûtî, *Telhîs*'teki meânî, beyân ve bedî' konularını tam 1000 beyit (elfiyye) şeklinde nazmetmiştir. Didaktik (öğretici) özellikler taşıyan eserde söz sanatlarına çok yer verilmemiş, eser sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Aşağıdaki örnekte meânî ilminin bâblarını şu dizelerle veciz bir şekilde ifade etmektedir:

مُحْصَرٌّ فِي أَحْوَالِ الْإِسْنَادِ وَ فِي أَحْوَالِ مُسْنَدِ الْيَتِي فَاعْرِفِ
وَ مُسْنَدِ تَعَلُّقَاتِ الْفِعْلِ وَالْقَصْرِ وَالْإِنْشَاءِ ثُمَّ الْوَصْلِ
وَالْفَصْلِ وَالْإِبْجَازِ وَالْإِطْنَابِ وَ نُحُوهِ تَأْتِيكَ فِي أَبْوَابِ⁴¹

İsnadın hallerine, müsned ileyhin hallerine tahsis edilmiştir, bil

ve müsne, filin tealluk ettiği şeylere, kasr ve inşa, sonra vasla

ve fasla, îcâz ve itnaba ve benzeri konulara, her biri bablar halinde çıkar karşına.

Süyûtî, bu dizelerde meânî ilminin isnad, müsned ve müsned-i ileyhin durumlarını, *تَعَلُّقَاتِ الْفِعْلِ* (fiile bağlı kelimelerin durumları), kasr, inşâ, vasl, fasl, îcâz ve itnâb bâblarından meydana geldiğini belirtmektedir. *Ukûdu'l-cümân* eserinde belâgat konularını elfiyye (bin beyitten oluşan manzum eserler) şeklinde nazmederek İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) nahiv konularını nazmettiği meşhur *el-Elfiyye* adlı manzumesini hatırlatmaktadır. Ancak *el-Elfiyye* nahiv öğretiminde yaygın hâle geldiği hâlde Süyûtî'nin *Ukûdu'l-cümân*'ı belâgat öğretiminde yaygın olarak kullanılan bir ezber metni olmamıştır.

⁴⁰ Süyûtî, *Ukûdu'l-cümân fi'l-meânî ve'l-beyân*, thk. İbrâhim Muhammed el-Hamedânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 1.

⁴¹ Süyûtî, *Ukûdu'l-cümân fi'l-meânî ve'l-beyân*, 4.

Süyûtî, manzum ve mücmel olan eserini şerh ederek *Şerhu Ukûdi'l-cümân* adlı eserini kaleme almıştır.

2.2.2. Şerhu Ukûdi'l-Cümân

Meânî ve beyân ilimlerini nazmettiği *Ukûdu'l-cümân fi'l-meânî ve'l-beyân* eserinin şerhidir. Eserin giriş kısmında bu eseri, meânî ve beyân ilimlerine dair nazmettiği urcûzesindeki meseleleri halleden bir eser olarak ve okuyanlara faydalı olması için yazdığını belirtmiştir.⁴²

Zahhâr'a göre bu eser, Sekkâkî'nin sistemleştirdiği ve sonraki âlimlerin de takip ettiği ekolün yerleşmesinden sonra belâgat ilminin gelişiminin durduğu dönemden sonra yazılmıştır. Bu sebeple müteahhir âlimlerin belâgat ilimleri alanındaki en önemli eserlerden sayılmaktadır. Zira Süyûtî, bu eserinde *Telhîs* ve onun daha önceki şerhleri ile yetinmemiştir. Birçok yerde Kazvînî'nin diğer bir eseri olan *el-Îdâh*'a başvurmuş, oradan birçok eklemeler ve örnekler almıştır.⁴³ Ayrıca eklemelerinde ve nakillerinde daha çok Bahâeddîn es-Sübki'nin (ö. 773/1372) *Arûsu'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, Ebû Muhammed Şerefuddîn et-Tîbî'nin ise *et-Tibyân fi'l-meânî ve'l-beyân* adlı eserinden faydalanmıştır.⁴⁴

Süyûtî, *Ukûdu'l-cümân*'ın şerhini şu beyitlerle tarif ve tasvir eder:

صَمَّنُهَا عِلْمَ الْمَعَانِي وَالْبَيَانِ	وَهَدِيهِ أَرْجُوهُ مِثْلَ الْجُمَانِ
صَمَّ زِيَادَاتٍ كَأَمْثَالِ اللَّمَعِ	لَخَصَّتْ فِيهَا مَا حَوَى التَّلْخِصُ مَعِ
وَذَكَرَ أَشْيَاءَ لَهَا يُعْتَمَدُ	مَا بَيَّنَّ إِصْلَاحٍ لِمَا يُنْتَقَدُ
وَاللَّهِ رَبِّي أَسْأَلُ النَّفْعَ بِهِ	وَصَمَّ مَا فَرَّقَهُ لِلْمُشْبِهِ
عَنْ سُورِهِ وَأَنْ يُبَيِّنَا الرِّضَا ⁴⁵	وَأَنْ يُرَكِّي عَمَلِي وَيُعْرِضَا

Beyitleri açıklar mahiyette ve eserde takip ettiği anlatım ve izah yöntemi hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bu beyitlerden elde edilen şey; bu şiirin *Telhîsu'l-Miftâh*'taki konuları içermesidir. Bununla birlikte ibarede de özetleme yapılmış, örneklerin ve akıl yürütmelerin (mantıkî tahliller) çoğu terk edilerek bunların yerine edebî açıdan güzel eklemeler yapılmıştır. Bunların bir kısmı *Telhîs*'e (bazı konularda) itiraz mahiyetindedir bir kısmı da böyle değildir. Bu eklemelerde Hocamız İmam Muhyiddîn el-Kâfiyecî'den aldığımız bahisler vardır. Bu çerçevede yerine göre öne aldığım veya sona bıraktığım yerler vardır.

⁴² Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân*, 2.

⁴³ Zahhâr, “Müellefâtü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga”, 890.

⁴⁴ Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân*, 2.

⁴⁵ Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân*, 2.

Eklemelerimi الأَرْجُوْرَة lâfzıyla, diğerlerini de meşhur recez bahrinden lâfzıyla ayırt ettim. (...)."⁴⁶

Süyûtî, konuları izah ederken birçok âlimden nakillerde bulunur. Eserin metni olan *Ukûdu'l-cümân* her ne kadar *Telhîs*'in manzum hâli olsa da şerhte kullandığı dil ve anlatım dikkate alındığında onun birçok yerde başka âlimlerin görüşlerine, tanım ve örneklemelerine yer verdiği, özellikle Bahâeddin es-Sübkî'nin *Arûsu'l-efrâh* eserinden yararlandığı görülmektedir. Örnek olarak fesahat bahsinde şu açıklamayı yapmaktadır:

"Fesahat, fasih olan mütekellimin bir sıfatıdır. Benim مُشَىء sözümün kasıt da budur. Bu الإنشاء 'dan ism-i fâildir. Müfred lafız için كلمة فصیحة, mürekkep için de كلام فصیح ya da تركيب فصیح denilir. Mürekkep ise kelamı da sıla ve ceza cümleleri gibi kelam olmayan cümleyi ve عبد الله terkib-i izafiyi de kapsar. Bütün bunlar fesahatle nitelendirilir. Bunun için ben de *Telhîs*'in والكلام lafzını المركب lafzıyla değiştirdim. Zira Sübkî'nin de dikkat çektiği gibi sıla cümlesi ne müfrettir ne de kelimadır."⁴⁷

Belâgat bahsinde de müfredin belâgatla nitelendirilmeyeceğini ve her ne kadar Cevherî'nin⁴⁸ (ö. 400/1009'dan önce) sözünde geçse de (*Tâcu'l-luga/ es-Sihâh*'ta böyle bir kullanım yoktur.) كلمة بليغة denilemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca البراعة kelimesinin de belâgat ile aynı anlamda olduğunu, كلام بارع ve متكلم بارع denilebileceğini ancak كلمة بارعة denilmediğini söylemiştir. Kadı Ebû Bekr el-Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) de *el-İntisâr* eserinde البراعة kelimesini belâgatın tanımına yakın bir şekilde tanımladığını, cumhurun bu konuyu ihmal ettiğini, bu konuyu bu sebeple burada zikrettiğini, bunun esere yaptığı eklemelerden birisi olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

Bu eser belâgat ilmi açısından kaynaklık teşkil edecek seviyede olmasına rağmen belâgat öğretiminde geri planda kalmıştır. Bunun sebebi ise eserin mahiyeti, dil ve anlatımı değildir. Zira Süyûtî bu eserde oldukça güçlü bir anlatım, zengin bir literatür kullanmış ve bize göre belâgat alanında söz sahibi olması gereken bir eser ortaya koymuştur. Ancak, belâgat sahasında etkin olan ve etkisini günümüze kadar sürdüren Kelâmcılar ekolüne⁵⁰ mensup Sekkâkî, Fahreddin er-Râzi, Hatîb el-Kazvînî, Teftâzânî gibi âlimlerin eserlerinin yayılması bu eserin tesirini gölgede bırakmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde gerek *Şerhu Ukûdi'l-cümân* gerekse Sübkî'nin *Arûsu'l-efrâh*'ı da Kelâmcılar ekolünün çerçevesi dışına çıkmamıştır. Buna rağmen bu iki eser başta olmak

⁴⁶ Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân*, 42-43.

⁴⁷ Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân*, 44.

⁴⁸ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luga* adlı sözlüğüyle tanınan Arap dili âlimidir.

⁴⁹ Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân*, 45.

⁵⁰ Bkz. Ekrem Çelik, *Belâgat İlmi ve Ekolleri*, 230-262.

üzere benzer eserlerin belâgat araştırmalarında kaynak eserlerden olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu manada Süyûtî'nin eserlerinin belâgat öğretiminde okutulmasının önemine dikkat çekmek istiyoruz.

2.2.3. *Cene'l-cinâs*

Süyûtî'nin belâgat alanındaki eserleri aşamalı bir şekilde bedî' ilimlere kadar ilerlemiştir. *Mutereku'l-akrân*'da i'câzu'l-Kur'ân konusunu, Kur'ân ilimlerine ve tefsire dair eserlerinde belâgat konularını alt başlıklar hâlinde ele almıştır. Daha sonra *Ukûdu'l-cümân*'ı ve ardından bunun şerhi olan *Hallu Ukûdi'l-cümân*'ı (*Şerhu Ukûdi'l-cümân*) telif ederek belâgatı müstakil olarak incelemiştir. Nihayet *Cene'l-cinâs* eseriyle de söz sanatlarını ele almıştır.

Cene'l-cinâs, Süyûtî'nin belâgata dair yazdığı son kitaptır. Bu eserini Mekke'de bulunduğu sırada h. 909/1504 yılında yazmıştır. Yani vefat etmeden takriben iki sene önce kaleme almıştır.⁵¹ Muhakkik Muhammed Ali Rızk el-Hafâcî, son dönem araştırmacıların bu eserden yararlanamadıklarını, bunun sebebinin de Süyûtî'nin bu eserini hayatının son deminde yazdığını, eserlerinde bu kitabın adını zikretmediğini, dolayısıyla araştırmacıların dikkatini çekmediğini belirtmiştir. Yazma eser olarak var olması ve tahkikli neşrinin yapılmamış olması nedeniyle de araştırmacıların bundan haberdar olmadıklarını söylemiştir. Diğer bir nedeni de bazı araştırmacıların bu eserle Ebü's-Safâ Salâhaddîn es-Safedî'nin (ö. 764/1363) *Cinânü'l-cinâs (Cene'l-cinas) fi ilmi'l-bedî* adlı eserini karıştırmış olmalarıdır.⁵²

Cene'l-cinâs ağırlıklı olarak muhassinât-ı bedüyyet-i lafziyyeden (lâfzî bedî' sanatlar) olan cinas sanatı ile ilgilidir. Hafâcî, Süyûtî'nin cinas sanatını müstakil bir eserle ele alarak cinas sanatını işleyen âlimler arasında da özel bir konum elde ettiğini belirtmiştir.⁵³

Süyûtî, *Cene'l-cinâs*'ın giriş kısmında; bu kitabı cinasın kısımları hakkında yazdığını, daha önce kimsenin yapmadığı şekilde dört yüz cinas türü tespit ettiğini, bu türlere Kur'ân, hadis ve şiirlerden örnekler verdiğini söylemiştir. Cinas sanatının on üç kısıma ayrıldığını, her birinin altında birçok tür bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Süyûtî'nin belirlediği on üç cinas türü şunlardır:

1. Tâmu'l-müfred: Cinasin iki rüknü harflerin türü, sayısı, tertibi ve heyeti bakımından birdir. Bu cinasa kâmil, fasih, hakikî adları da verilir ve bu tür, cinasların en üstünüdür. Bu da iki türe ayrılmaktadır.

⁵¹ Celâleddîn es-Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, thk. Muhammed Ali Rızk el-Hafâcî (Kahire: Dârü'l-Fenniyye li't-Tibâati ve'n-Neşr, ts.), 10.

⁵² Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 30. (Muhakkik mukaddimesinde)

⁵³ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 30.

⁵⁴ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 71.

Birincisi “mümasil”dir. Burada iki rükün de aynı kelime türündedir. İkisi de ya müfred ya cem’ ya da biri müfred diğeri cem şeklinde veya ikisi de fiil ya da ikisi de harftir.

İkincisi “müstevfâ”dır. Burada da rükünler biri isim diğeri fiil veya biri isim diğeri harf ya da fiil ve harf şeklindedir. Bu şekilde toplam sekiz alt bölümdür. Süyûtî, bilinen bu sekiz türe eklemeler yapmıştır. Bunlardan dokuzuncu tür, biri Arapça diğeri de yabancı bir dilden geçmiş muarreb isim şeklindedir. Onuncu tür, Arapça dışındaki bir dilden olan isim ve Arapça bir fiil şeklindedir.⁵⁵ Süyûtî, mümâsil kısmına örnek olarak iki isim şeklindeki tam cinasa şu ayeti örnek vermiştir⁵⁶: وَيَوْمَ نَقُومُ السَّاعَةَ يُفَسِّمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ “Günaha saplanmış olanlar kıyamet koştığı gün (dünyada) sadece çok kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar haktan (oradayken de) böyle saptırılıyorlardı.”⁵⁷ Buradaki muarref olan saat kelimesi kıyamet anlamında, nekire olan saat kelimesi de zaman dilimi olarak anlamlandırılmıştır. Dolayısıyla lafız bakımından tam mümâsil, anlam bakımından farklı olmak suretiyle tam cinas meydana gelmiştir. Süyûtî, bu ayet hakkında cinas olup olmadığı konusundaki tartışmaları naklederek sonunda Safedî’nin “Bunun cinas olmadığını söyleyen tahkik ehli değildir.” sözünü nakleder ve bu ayette tam cinas bulunduğu görüşünü vurgular.⁵⁸

2. Tâmu’l-mürekkeb: Buna cinâsu’t-terkîb adı da verilmektedir. Süyûtî bu türün, cinasların en tatlısı olduğunu ifade etmiştir. Birçok kısma ayrılır. Terkip her iki cüzde olursa buna المملق denir. Bir isimle mana fiillerinden bir harften oluşan bir cüzde olursa buna da المملق denilir. Buna benzer şekilde yedi kısım bulunmaktadır. Bu yedi kısmın her birinde de ya iki zahir isim ya biri zahir biri zamir olan iki isim, bir isim bir fiil veya bir isim ve bir harf ya da bir fiil ve bir harf şeklinde toplam kırk iki kısım yer almaktadır.⁵⁹

3. Mugâyir: Bu cinas türüne المختلف والمحرف ya da جناس التحريف adları da verilmektedir. Bu kısımda cinasın iki rükünü harfler bakımından aynı iken hareke bakımından farklıdır. Bu da kendi içinde sadece harflerde ya da sükunda farklı olanlar ya da hem hareke hem de sükunda farklı olanlar veya teşdîd (muzaaf) ve tahfif (şeddeli olmayan) bakımından farklı olanlar şeklinde birçok kısma ayrılmaktadır. Bu bölümlenmeyle toplam yirmi dört kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar da müfred ve mürekkep, mülfak, mecmu, mefruk gibi kısımlara ayrılmaktadır. Böylece mugâyir cinasın kısımları 192’ye ulaşmaktadır.⁶⁰

⁵⁵ Süyûtî, *Cene’l-cinâs*, 73.

⁵⁶ Süyûtî, *Cene’l-cinâs*, 74.

⁵⁷ er-Rûm 30/ 55.

⁵⁸ Süyûtî, *Cene’l-cinâs*, 74.

⁵⁹ Süyûtî, *Cene’l-cinâs*, 121.

⁶⁰ Süyûtî, *Cene’l-cinâs*, 161.

4. Cinâsu't-tashîf: İki rükün; vad (sözcüğün belirlenmiş ilk anlamı) bakımından bir iken, noktalama bakımından farklılık göstermektedir. Bu da kelimenin başında, ortasında, sonunda ya da tamamında bulunur. Bu dört şekil de harekeler bakımından uyumlu ya da farklı olur. Ortaya çıkan bu sekiz kısım da iki isim arasında, iki fiil arasında, bir fiil ve bir isim arasında ya da bir fiille bir harf arasında olur. Böylece toplam 32 kısım meydana gelmektedir.⁶¹

5. Muhâlif: Tertipte yer alan harflerin yer değiştirmesi ile elde edilmektedir. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) bu cinas türüne cinâsu'l-aks adını vermiştir. Kelimenin ilk harfi diğerinin ikinci harfi ya da ikinci harfi diğer kelimenin üçüncü harfi olarak gelir. Bir de cinas olan kelimelerden biri diğerinin tertipte tam tersi olarak gelir. Buna da mablûbu'l-müstevâ ya da cinâsu'l-mablûb denilir. Bu tür iki kısma ayrılır; ya kelâmın tamamı cinas olur, sondan başa ya da baştan sona doğru okunduğunda cinas ortaya çıkar. Diğerinde ise kelime müfret olarak tersten okunduğunda cinas olur. Bu beş şekil iki isimden, iki fiilden, iki harften, bir isim ve bir fiilden, bir isim ve bir harften veya bir fiil ile bir harften oluşur. Böylece otuz kısım meydana gelir.⁶² İbn Münkız (ö. 584/1188) ve *Tahrîrû't-Tahbîr*'in müellifi İbn Ebi'l-İsba'nın naklettiği ayette geçen فَرَّقَتْ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ "İsrail oğullarının arasına ayrılık düşürdün."⁶³ Bu örnekte بَيْنَ kelimesinin ikinci harfi ve üçüncü harfleri بِنِ kelimesinde yer değiştirerek cinas olmuştur.

6. Matma: Bu cinas türünde ise tek harfte ihtilaf vardır ve *tecnîsu't-tasrîf* adı da verilmektedir. Bu ihtilaf ya mahreç bakımından yakın olan harfte olur ki buna mudâri denir ya da mahreç olarak yakın olmayan harfte olur. Buna da lâhik denir. Bu ikisinden her biri de ya ilk harfte (cinasu'n-nevâcî) ya da orta harfte (cinasu't-tavassut) olur. Bu kısımlar da diğerlerinde olduğu gibi isim, fiil, harf olmaları yönüyle ayrılarak 36 kısma ulaşmaktadır. Bunlardan her biri de hareketin tahrifinin bulunup bulunmamasına göre taksim olunur ve böylece 72 kısma ayrılır.

7. Tecnîsu't-tercî: Cinasa olan iki kelimedenden birinin diğerinin harflerini ve fazladan bazı harfleri içermesidir. İbn Münkız'ın da içinde olduğu bir grup âlim böyle isimlendirmiştir. Ayrıca iki kelimedenden birinin diğerinin içinde bulunmasından dolayı *tecnîsu't-tedâhul*, iki kelimedenden birinin diğerini tazammun etmesinden hareketle *tecnîsu't-tadmîn* adları da verilmiştir. Bu tür kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Birincisinde ya başta (nâkis) ya ortada (cinâsu'l-haşv) ya da sonda bir harf fazla olur. Diğerinde ise fazlalık bir harften daha çoktur. Bu fazlalıklar başta, ortada ya da sonda

⁶¹ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 180.

⁶² Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 197.

⁶³ et-Tâhâ 20/ 94.

olabilir. Bu 6 kısımdan her biri de iki isim, iki fiil, iki harf... şeklinde alt kısımlar ile toplam 36 kısma ayrılmaktadır.⁶⁴

8. Cinâsu'l-lafzî: Bu cinas türü üç kısma ayrılır. ض ile ظ arasında veya ت ve ه arasında ya da ن ve tenvin arasında olur. Müfred veya mürekkep olur. İki isimden ve iki fiilden ya da bir isim ve bir fiilden oluşur.

9. Mukârib: Buna cinâsu'l-iştikâk, cinâsu'l-iktidâb veya el-muktedab diyenler de vardır. İştikakın aslı bakımından birlik vardır. İki isim, iki fiil ve bir fiil ile bir isim arasında olur. Örnek⁶⁵: *تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ*, "Şimdi sen... o sağlam dine yönel."⁶⁶ *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ*: "...gönüllerin dehşetle sarsılacağı..."⁶⁷

10. Mutlak: Aynı kökten gelmesizin iki lafzın harflerinin bir olmasıdır. Bu da iki isim, iki fiil, bir isim ve bir fiil arasında olur. Süyûtî buna şu örnekleri vermiştir:⁶⁸ *وَجَنَا* "Bu iki cennetin de meyveleri..."⁶⁹ Bu iki kelime bir kökten gelmemesine rağmen ج ve ن harfleri bakımından bir araya gelmiştir. Diğer bir örnek: *لَأُتِيَّ لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ*: "Lût, doğrusu ben bu yaptığınızdan dolayı sizden nefret ediyorum, dedi."⁷⁰ Burada *قَالَ* fiili kökünden *قَالَ* ism-i fâili ise *قَلَى* (nefret etmek) kökünden gelmektedir. Aynı kökten gelmesizin bir fiil ve bir isim harfleri bakımından bir olmuştur.

11. Müşevveş: Süyûtî, Zemlekânî'nin (651/ 1253) *Tibyân* eserinde bu cinasın aynı sîgadan (kelime kalıbı) iki tarafın da (cinas olan iki kelime) birbirini çektiği bütün cinaslar diye tanımlandığını, bunlardan birinin isminin diğerine verilemeyeceğini belirtmiştir. Buna da *فُلَانٌ مَلِيحٌ الْبَلَاغَةَ صَحِيحٌ الْبَرَاةِ* (Falanca güzel sözlü ve tam bir maharet sahibidir.) örneğini vermiştir.⁷¹ Burada altı çizili sözcüklerde cinas vardır. Her ikisi de *فَعَالَةٌ* sığasındadır ve birisi *بَرَعَ* kökünden diğeri de *بَلَعَ* kökünden gelmiştir. Sîga bakımından birbirini çekmektedir ancak aynı kelime (kelimenin ikinci temel harfi) bakımından farklıdırlar.

12. Cinâsu'l-manevî: Süyûtî bu türü anlatırken İbn Reşîk el-Kayrevânî'den nakille hiciv şairi Dibil'in (ö. 246/860) karısı Selmâ hakkında söylediği şu beyti örnek vermiştir:

⁶⁴ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 244.

⁶⁵ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 270.

⁶⁶ er-Rûm 30/ 43.

⁶⁷ en-Nûr 24/ 37.

⁶⁸ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 272.

⁶⁹ er-Rahmân 55/54.

⁷⁰ eş-Şuarâ 26/ 168.

⁷¹ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 275.

إِنِّي أُحِبُّكَ حُبًّا لَوْ تَضَمَّنَتْهُ
سَلْمَى سَمِيئِكَ ذُكَّ الشَّاهِقِ الرَّاسِي⁷²

Seni öyle bir aşkla seviyorum ki Selmâ, adaşın (Selmâ Dağı) bu aşkı taşısaydı zirvesi yerle bir olurdu.

Buradaki Selmâ kelimesi hem sevdiğinin hem de bir dağın ismidir. Tecnisi zikretmeden cinas yapmıştır. Burada سَمِيئِكَ lafzı şairin kastını gösteriyor.⁷³ Süyûtî, Safiyuddîn el-Hillî'den nakille cinâs-ı manevînin tecnîsu idmâr ve tecnîsu işâre şeklinde ikiye ayrıldığı belirtmiştir. Bunlardan tecnîsu idmâr, cinas olan kelimelerden birinin gizlenmesidir. Bunun yerine eş anlamlısı zikredilir. Bu açık kelime gizlenen (mudmâr) kelimeyi gösterir.⁷⁴

13. Tecnîsu'l-mudâf: Süyûtî, İbn Reşîk el-Kayrevânî'den nakille bu cinas türüne tecnîsu'l-mudâf denildiğini ve âlimlerden bir grubun şu beyti örnek verdiklerini belirtmiştir:⁷⁵

أَيَا قَمَرَ التَّمَامِ أَعْنَتَ ظُلْمًا
عَلَيَّ تَطَاوَلَ اللَّيْلِ التَّمَامِ⁷⁶

Ey Dolunay! Karanlık gecenin uzamasına haksızca yardım ettin.

Burada cinas olan kelimeler (التَّمَامِ) izâfet yoluyla bitişik olursa tecnîs olur, ayrı olarak gelirse tecnîs olmaz denilmiştir. Mudâf, mudâf-ı ileyhe bitişik olduğundan burada tecnîsu'l-mudâf ya da diğer adıyla tecnîsu'l-izâfe bulunmaktadır.⁷⁷

Süyûtî, bu eserinde birçok âlimin cinas konusundaki görüşlerinden yararlanmış, kendi dönemine kadar tespit edilmiş ve yazılmış türlere ilaveler yapmıştır. Her türü açıklarken genellikle önce ayetlerden, sonra hadislerden sonra da şiirlerden örnekler vermiştir. Bu sayede kendisinin de belirttiği gibi cinas konusunda kapsamlı ve kendi dönemine kadar yazılmış eserlerde bulunmayan, kendi tespit ettiği türlerle birlikte cinasa dair doyurucu bir eser kaleme almıştır. Bu anlamda *Cenâ'l-cinâs*'ın Süyûtî'nin belâgata dair eserleri içinde seçkin bir yere sahip bulunduğunu ve cinas konusundaki en kapsamlı kitaplardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.4. Fethu'l-celîl li'l-abdi'z-zelîl

Süyûtî, bu eserinde Kur'ân'ın bedî' sanatlar bakımından zengin olduğunu göstermiştir. Ancak eserde meânî ve beyân konularının bedî' sanatlar içinde ele alındığı görülecektir. Bu zaviyeden bakınca onun, Kur'ân'ın i'câzının bedî' sanatlar açısından da

⁷² Dibil b. Ali el Huzâî, *Dîvânu Dibil b. Ali el-Huzâî*, thk. Hasen Hamed (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994), 86.

⁷³ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 277.

⁷⁴ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 277.

⁷⁵ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 283.

⁷⁶ Buhtürî, Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî, *Dîvânu'l-Buhtürî*, thk. Hasan Kâmil el-Seyrâfî (Kahire: Dârül-Meârif, ts.), 3/2030.

⁷⁷ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, 283.

değerlendirilebileceğini göstermesi İbn Ebü'l-İsbâ'ı akla getirmektedir. Zira o da *Tahrîru't-tahbîr'i* ve *Bedû'l-Kur'ân* adlı eserlerini bedî' sanatlarla hasretmiş ve Kur'ân'ın i'câzının bedî' sanatlarla ispatlanabileceğini savunmuştur. Süyûtî ise sadece bir ayette (Bakara suresinin 257. ayeti) 120 yerde bedî' sanatları, meânî ve beyân konularını ve lugat, nahiv, usul kurallarını tespit etmiştir. Ancak bunların tamamını bedî' unsurlar olarak zikretmiştir. Buradan zımnen bir ayette 120 yerde bu alanlara ait unsurlar varsa Kur'ân'ın bütünü düşünüldüğünde belâgat vd. unsurlar bakımından ne kadar zengin ve i'câz özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu anlayış daha önce de belirttiğimiz gibi Süyûtî'nin edebî zevki ve bedî' sanatları ön planda tuttuğu eserlerinde kendini göstermektedir.

Eserin mukaddime kısmında bu kitabın telif amacını açıklarken; *اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ* “Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sahte tanrılardır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdır.”⁷⁸ ayetinde geçen on küsür bedî' sanatı tespit ettiğini sonra bu konuda iyice düşündüğünü, Allah'ın yardımıyla bu sanatları artırdığını ve kırktan fazla sanata ulaştığını belirtmiştir. Bu sürecin devam ettiğini ve sonunda 120 bedî' sanatı (meânî, beyân vd.) tespit ettiğini söylemiştir. Böylece bu tespitlerini Kur'ân'ın sırlarına vâkıf olmayı amaçlayan insanlar için telif etmek istediğini belirtmiştir.⁷⁹

Süyûtî kısa bir mukaddimeden sonra doğrudan ayette geçen bedî' sanatların ve diğerlerinin anlatımına geçmiş; önce sanatın adını verip kısaca tanımını yapmıştır. Ardından sanatın ayette uygulanış biçimini açıklamıştır. Örnek olarak ilk ele aldığı sanat “tîbâk” tır. Tîbâk'ı “iki zıt kelimenin bir arada zikredilmesidir.” şeklinde kısaca tanımlamış ardından da aralarında tîbâk bulunan üç yeri sıralamıştır:

كَفَرُوا ve *آمَنُوا* arasında

İki yerde *النُّورِ* ve *الظُّلُمَاتِ* kelimeleri arasında

Mukâbele sanatı da sekiz yerde geçmektedir:

1. *لَافِزُوا* ile *الظُّلُمَاتِ* (الله) arasında

2. *وَالَّذِينَ كَفَرُوا* ile *أُولِيَاءِ* arasında ki Süyûtî bu örnekte müfred ile cem arasında da mukâbele olduğunu belirtmektedir.

3. *آمَنُوا* ile *كَفَرُوا* arasında

4. *يُخْرِجُونَ* ile *يُخْرِجُونَ* arasında da yine müfred-cem mukabelesi vardır.

⁷⁸ el-Bakara 2/ 257.

⁷⁹ Celâleddin es-Süyûtî, *Fethu'l-celîl li abdi'z-zelîl* (Beyrut: Müessesetu'r-Rayyân, 2002), 16.

5-6. إلىٰ ile مِنْ arasında. Burada مِنْ amaç (ibtidâ-i gâye) إلىٰ da sonuç (intihâ-i gâye) içindir ve bu anlamda birbirinin mukabilidir.

7. النُّورِ ile الظُّلُمَاتِ arasında

8. النُّورِ ile الظُّلُمَاتِ arasında (Terkipteki yerlerinde öncelik sonralık bakımından.)⁸⁰

Süyûtî bu eserini belâgatın yalnızca bedî' kısmına hasretmemiştir. Zira eser incelendiğinde görülecektir ki bazı maddeler meânî ve beyân alanları ile ilgilidir. Örnek; وَالدِّينَ كَفَرُوا وَالدِّينَ آمَنُوا ibarelerinin المؤمنون ve الكافرون yerinde kullanıldığını bunun da itnâb'a örnek olduğunu söylemiştir.⁸¹ Oysa itnâb konusu meânî ilminin konusudur. Bu gibi yerlerde bunun bir bedî' sanat değil de belâgat özelliği olduğu zikredilseydi belki bugün için yanlış anlamaların da önüne geçilebilirdi. Zira mukaddimedede 120 bedî' sanat tespit ettiğini belirtmiş olması ve istiâre, itnâb, hazif, vasl ve fasl, kasr, müsâvât gibi meânî ve beyân ilimlerinin maddelerini ayırım yapmaksızın bunların içinde zikretmesi bu maddeleri bedî' sanatlardan saydığı yanlışlığına yol açabilir. Eseri yayına hazırlayan Muhammed Rifat Zencîr de bu duruma dikkat çekerek Süyûtî'nin bu eserde belâgat ilimlerini mezcettiğini ve bunları bedî' türleri arasında ele alındığını belirtmiştir. Bu yöntemin bazı âlimlerin takip ettiği bir yöntem olduğunu ancak onun eserin sonunda ayette geçen meânî ile ilgili hususları tek tek gösterdiğini söylemiştir. Bu da Süyûtî'nin bedî' sanatlar altında zikrettiği îcâz, itnâb, müsâvat, fasl, vasl ... maddelerinin meânî ilmine ait olduğunun farkında olarak bunu yaptığını göstermektedir. Zencîr, Süyûtî'nin bu karışıklığa meydan vermemek için bu konuları ya belâgatın alt disiplinleri içinde ayrı ayrı ele almasının ya da hepsini bedî' türleri arasında ele alması gerektiğini belirtmiştir.⁸²

Zencîr'in de dikkat çektiği gibi eserin sonuna kadar ele alınan bütün belâgat unsurları bedî' sanatlar adı altında incelenmiştir. Eserin son kısmında ise belki de bu karışıklığı açıklığa kavuşturmak için meânî ile ilgili bazı uygulamaları zikretmiştir. Fakat daha önceki bölümlerde geçen itnâb, fasl ve vasl, kasr gibi uygulamalar yerine Allah'ın velâyeti, tâğûtun velâyeti, cehennemın kazanılması ve cehennemın ebediliği konularında istikrar ve sübut ifade eden dört isim cümlesini, fiil cümlelerinin kullanımı gibi konuları ele almıştır.⁸³ Bunun dışında usulüddîn, fıkıh usulü, fıkıh, nahiv ve tasavvufu alakalı tespitlerini birkaç madde hâlinde sıralamıştır.⁸⁴

⁸⁰ Süyûtî, *Fethu'l-celîl*, 16-17.

⁸¹ Süyûtî, *Fethu'l-celîl*, 29-30.

⁸² Süyûtî, *Fethu'l-celîl*, 11.

⁸³ Süyûtî, *Fethu'l-celîl*, 51.

⁸⁴ Süyûtî, *Fethu'l-celîl*, 52-55.

2.2.5. Nazmu'l-bedî' fî medhi hayri's-şefî

Süyûtî'nin bu eseri bedîyyât adı verilen kaside geleneğinin bir devamı olarak kaleme alınmıştır. Bedîyyât adı verilen kasideler aruzun basît bahrinde ve her beytin son sesi (revî) mim olan şiirlerdir. Peygamberimizi övmek için yazılan bu kasidelerin her beytinde bir bedî sanatı yer verilmiştir.⁸⁵ Bu kaside geleneği bu formatta ilk olarak Safiyuddîn el-Hillî'nin (ö. 749/1348) kaleme aldığı *el-Kâfiyetü'l-bedîyye fî'l-medâihî'n-nebeviyye* başlıklı 145 beyitlik kasidesi ile başlamıştır.⁸⁶ Ancak şekil yönünden ve her beyitte bir bedî sanatı kullanmak suretiyle kaside yazma geleneği Ali b. Osman el-İrbîlî (ö. 670/ 1256) ile başlamıştır. Zira İrbîlî 33 beyitten oluşan bir medhiye yazmış ve her beytinde bir bedî sanatı yer vermiştir. Bu sanatın adını da yer aldığı beyitte zikretmiştir. Bu kaside daha sonra şairler arasında yaygın hâle gelecek olan bedîyyât türünün ilk örneği sayılmıştır.⁸⁷ Süyûtî, *Nazmu'l-bedi fî medhi hayri's-şefî* kasidesini aynı yöntemle, bedîyyât geleneğine uyararak her beytin son harfi mim olacak şekilde ve her beyitte bir bedî sanatı kullanmak suretiyle kaleme almıştır.

Mukaddimeden de anlaşıldığı üzere Süyûtî, bedîyyesini İbn Hicce'nin (ö. 837/1434) bedîyyesine nazire olarak yazmış ancak tevriye konusunda ondan farklı düşündüğünü, Peygamberimizi en güzel vasıflarla övmek ve bunu yaparken tekellüfe düşmemek için Allah'tan yardım istediğini belirtmiştir.⁸⁸

Süyûtî, kasidesinde 132 beyitte takriben 150 bedî sanatı ele almıştır. Her beyitteki sanatı ya ismen ya da o ismin geldiği kökten türemiş müştaklarını kullanarak zikretmiştir.

3. Belâgat Anlayışı ve Takip Ettiği Ekol

Belâgat ekollerinden ilk defa açıkça bahseden Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) *Kitâbu's-sinâateyn*'de "Bu kitapta amacımız, Kelâmcılar ekolünün yolunu takip etmek değildir. Bu kitapta şairlerden ve yazarlardan oluşan söz ustalarının yolunu takip ediyorum."⁸⁹ diyerek kendi döneminde bilinen Mâverâünnehir âlimlerinin başını çektiği Kelâmcılar (Mütেকellimîn) ekolüne ve Irak-Şam ve Mısır Arap coğrafyasında yayılan Edebiyatçılar ekolüne dikkat çekmiştir. İbn Haldûn'un isimlendirmesiyle Kuzey Afrika ve Endülüs coğrafyasında gelişen Megârîbe ekolüyle⁹⁰ birlikte belâgat ekolleri üç şekilde karşımıza çıkmaktadır.⁹¹ Bu ekollerden Kelâmcılar ekolü belâgat ilminin metodolojisini

⁸⁵ Ahmed Matlûb, *Mucemu'l-mustalahâtî'l-belâgiyye ve tetavvuruha* (Beyrut: Dârü'l-Arabiyyeti li'l-mevsû'ât, 2006), 1/383.

⁸⁶ Şevki Dayf, *el-Belâga Tetavvur ve târih* (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1965), 360.

⁸⁷ Abdulazîz Atîk, *Fi'l-belâgati'l-Arabiyye* (Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.), 470-471.

⁸⁸ Süyûtî, *Nazmu'l-bedi'*, 45.

⁸⁹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâateyn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 15.

⁹⁰ Çelik, *Belâgat İlmi ve Ekolleri*, 272-288.

⁹¹ Çelik, *Belâgat İlmi ve Ekolleri*, 228.

mantık ilminin kriterlerine göre belirlerken Edebiyatçılar ekolü ise belâgatın edebî zevk tarafını esas almıştır. Megârîbe ya da Magrib ekolü ise daha çok bedî' sanatlarına ağırlık veren bir belâgat anlayışı ortaya koymaktadır.

Süyûtî, belâgat ekolleri ile ilgili hem farklı bir isimlendirme yapmakta hem de takip ettiği belâgat ekolünü açıkça zikretmektedir. İlmî hayatından ve iyi bildiğini söylediği ilimlerden bahsederken belâgat alanında Acemlerin ve felsefe ehlinin değil Arapların ve belâgat âlimlerinin ekolüne mensup olduğunu belirtmiştir.⁹² Süyûtî, Mâverâünnehir Kelâmcılar ekolüne "Acem ve felsefe ehli" derken Irak-Şam-Mısır Edebiyatçılar ekolüne de "Arap ve Belâgat ekolü" demektedir.

Süyûtî, her ne kadar Edebiyatçılar ekolüne mensup olduğunu söylese de belâgat eğitimi, okuduğu ve telif ettiği kitapların içerik ve üslupları göz önüne alındığında sabit bir ekole mensup olmadığı anlaşılmaktadır. Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîsü'l-Miftâh* eserinin manzum şekli olan *Ukûdu'l-cümân*'da ve özellikle bu eserin şerhi olan *Şerhu Ukûdi'l-cümân* eserlerinde Kelâmcılar ekolünün etkileri görülürken, cinas ve bedî' sanatları ele aldığı *Cena'l-cinâs* ve *Fethu'l-Celîl li'l-abdi'l-zelîl* adlı eserlerinde ise daha çok Edebiyatçılar ekolünün etkileri görülmektedir. Konuya dikkat çeken Zahhâr, *Şerhu Ukûdi'l-cümân* kitabının müteahhir âlimlerin belâgat ilimlerine dair yazdıkları en önemli eserlerden birisi olduğunu, kitaptaki yöntemin de Sekkâkî mektebinin izlerini taşıdığını belirtmiştir.⁹³ Kaldı ki eserlerinde kendisinden çokça nakillerde bulunduğu Bahâeddîn es-Sübkî'nin *Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh* eseri de yine Kelâmcılar ekolünün etkisindedir ve bu eser Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîs*'ine yazılmış en iyi şerhlerden biri kabul edilmektedir.⁹⁴

Süyûtî'nin belâgat anlayışını ve ekolünü tespit edebilmek için onun belâgat uygulamalarından ziyade teorik planda kaleme aldığı belâgat eserinin incelenmesi gerekir. Ancak o, belâgat teorisini ele alan özgün bir belâgat kitabı yazmamıştır. Bunun yerine var olan belâgat disiplinini eserlerinde nakletmek ve uygulamak yolunu tercih etmiştir. *Ukûdu'l-cümân* eserinde olduğu gibi aslında Acem ve felsefe ehlinin ekolüne ait *Telhîsü'l-Miftâh*'ı şerh etmiş ancak mantık ilminin kriterlerine uygun bir anlatımdan kaçınmaya çalışmıştır.⁹⁵

Süyûtî, belâgat ilimlerinden bedî' ilmine ise özel bir önem vermiştir. Muhakkik Muhammed Rızk el-Hafâcî, Süyûtî'nin belâgat anlayışı ve takip ettiği ekolle alakalı olarak

⁹² Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, 1/338.; Ahmed Matlûb, *Buhûsun belâgiyye* (Bağdat: Matbûatu'l-Mecmau'l-İlmî, 1996), 133.

⁹³ Zahhâr, "Müellefâtü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga", 889.

⁹⁴ Recep Cici, "Bahâeddîn es-Sübkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/11.

⁹⁵ Zahhâr, "Müellefâtü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga", 891.

onun belâgat araştırmalarına i'câzu'l-Kur'ân'la başladığını, bu çerçevede *Mutereku'l-akrân* ve *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* eserlerini kaleme aldığını, daha sonra belâgat âlimlerini kendine çeken Kazvînî dairesine girdiğini belirtmiştir. Zamanla belâgat araştırmasını Kazvînî dairesinden uzaklaşarak bedî' ilmine hasrettiğini, bu çerçevede *Cenâ'l-cinâs*'ı yazdığını ve bu eserin onu Kelâmcılar ekolünden ayırarak Edebiyatçılar ekolüne taşıdığını ya da ait olduğu (kendi ifadesiyle) ekole dönüşünü sağladığını belirtmiştir.⁹⁶

Süyûtî'nin belâgat anlayışının teorik planda Kelâmcılar ekolünün, uygulama ve edebî zevk planında ise Edebiyatçılar ekolünün etkisinde olduğunu söyleyebiliriz. Bize göre onun belâgat teorisine ilişkin müstakil bir eser yazmaması, adının belâgat âlimleri arasında zikredilmemesinin sebeplerinden birisidir. Diğer bir sebebi de belâgat ilminin, kendisinden önce Ebû Ya'kub es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ulûm*'un üçüncü kısmında genel çerçevesini çizmesiyle ve Hatîb el-Kazvînî'nin *Telhîsu'l-Miftâh* ve *el-Îdâh* şerhleri ile bu eserin şerhleri olan Sadeddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Mutavvel* ve *Muhtasaru'l-Meânî* gibi eserlerin tedviniyle metodolojik gelişim dönemini tamamlamasıdır. Süyûtî'nin bedî' ilmine dair yazdığı *Cenâ'l-cinâs*, *Nazmu'l-bedî' fi medhi Hayri Şefî* ve *Fethu'l-celîl li-abdi'z-zelîl* eserlerinin dışındaki eserleri Kelâmcılar ekolünün belirlediği kuralların ve yöntemlerin anlatımına dayanmaktadır. Bu durum Süyûtî'nin belâgat alanındaki çalışmalarının etkisinin hadis, tefsir, fıkıh vd. göre zayıf kalmasına neden olmuştur. Ancak bu eserler içinde *Cenâ'l-cinâs*, cinas hakkındaki en kapsamlı eserlerden birisidir. Eserde diğer âlimlerle karşılaştırmalı olarak bilgiler verilmiş; ayet, hadis ve şiirlerle istidlâl ve istişhâd yapılarak belâgat uygulamalarına yönelik kaynak bir eser ortaya konmuştur. Bu iki eser, bedî' sanatlar açısından Edebiyatçılar ekolünü, Kur'ân'a yönelik olması yönüyle de Kelâmcılar ekolünü akla getirmektedir.

3.1. Belâgata Amaç-Araç Bağlamında Yaklaşımı

Süyûtî belâgatı bir amaç olarak değil diğer ilimleri anlamada ve anlatmada araç olarak görmektedir. Dolayısıyla o, bir belâgat kuramcısı değil, belâgat uygulayıcısıdır. *Şerhu Ukûdi'l-cümân*'da “Şüphe yok ki belâgat ilimleri (meânî, beyân, bedî') şeriat ilimlerinin en büyük araçlarındandır.”⁹⁷ diyerek bu ilimleri şeriat ilimlerini anlamada âlet/araç olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Belâgatı Kur'ân'ın i'câz vecihlerini belirlemede bir araç olarak gören Süyûtî, *Mutereku'l-akrân* eserinde berâat-i istihlâl sanatından bahsetmiş ve bu sanatın beyân âlimlerine göre belâgatın en güzel unsurlarından biri sayıldığını belirtmiştir. Buna göre kelâm, müttekellimin durumuna uygun şekilde başlamakta ve içeriğine işaret etmektedir. Buna en parlak örnek Kur'ân'ın başı olan Fatıha suresidir. Zira bu sure Kur'ân'ın bütün

⁹⁶ Süyûtî, *Cene'l-cinâs*, thk. Muhammed Ali Rızık el-Hafâcî (Kahire: Dârü'l-Fenniyye li'-Tibâati ve'n-Neşr, ts.), 22.

⁹⁷ Celâleddîn es-Süyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-cümân fi ilmi'l-meânî ve'l-beyân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 3.

maksatlarını içermekte ve bunlara dikkat çekmektedir. Güzel sözleri ve söz öbeklerini, belâgat türlerini içeren berâeat-i istihlâl'in amacı da budur. Surelerin sonu da başı gibi güzeldir. Zira dinleyen sözün bittiğini hisseder ancak devamını merak ettirmeyecek şekilde harika anlamlar taşıdığını da görür. Fatıha suresinin sonunda yer alan istek bildiren cümlenin ayrıntıları da böyledir. Orada istenen şey, Allah'ın gazabından ve sapıklıktan korunmuş bir inançtır. Bu cümlenin ayrıntısında الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ “Kendilerine nimet verdiklerin” sözüyle inananlar kastedilmiştir. Bu sebeple الإِنْعَام kelimesi kullanılmış ve sınırlandırma yapılmamıştır. Çünkü Allah bir kimseye iman nimetini verirse bütün nimetleri vermiş demektir. Zira iman bütün nimetlerin sebebidir.⁹⁸ Süyûtî belâgati Kur'ân'ın icazını ortaya koymada bir araç olarak görmekte ve Fatıha ile ilgili bu açıklamaları onun bu anlayışına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Zelzele (Zilzâl) suresi de kıyâmet sahneleriyle başlar ve فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu -karşılığını- görür.” ayetiyle bitmektedir.⁹⁹

Sonuç

Süyûtî'nin belâgata dair eserleri incelendiğinde doğrudan belâgat alanına ilişkin olanlar ve belâgat eseri olmamakla birlikte meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin konularına da yer verdiği birçok eserinin bulunduğu görülmüştür. Oran itibarıyla düşük olsa da belâgata dair eserlerinin saha için dikkate alınması gereken verileri içerdiği anlaşılmaktadır. Cinâs sanatını ele aldığı *Cenâ'l-cinâs* eserinde 400 kadar cinas türü tespit etmiştir.

Süyûtî'nin belâgat anlayışı komplike bir yapıya sahiptir. Zira kendisi *Hüsnu'l-muhâdara*'da Arap-Bulegâ ekolüne mensup olduğunu ifade etmiştir. Oysa eserleri dikkate alındığında belâgatın teorik yönü bakımından Kelâmcılar ekolüne, belâgatın edebî ve pratik yönü dikkate alındığında da Edebiyatçılar ekolüne bağlı olduğu görülmektedir. Bu itibarla Süyûtî'nin bir anlamda karma bir ekole sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hatta *Cenâ'l-cinâs* eseri göz önüne alındığında yer yer Magrib ekolünün özelliklerini yansıttığı görülebilir. Ancak bedî' sanatlar, sonuç itibarıyla belâgatın estetik yönünü yansıttığı için Süyûtî'nin bedî' sanatlarına olan ilgisinin Edebiyat ekolü ile irtibatlandırılması daha uygundur.

Elde ettiğimiz verilerden hareketle onun belâgati metodolojik olarak değil, uygulama alanı olarak ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Onun belâgata araç/âlet ilmi bağlamındaki yaklaşımı, belâgat çalışmalarındaki tavrını ve amacını belirgin hâle getirmiştir. Buna göre o bir belâgat kuramcısı değil, belâgat uygulayıcısıdır.

⁹⁸ Celâleddîn es-Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 58-59.

⁹⁹ Süyûtî, *Mutereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'ân*, 59.

Kaynakça

- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbü's-sınâ'ateyn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Atîk, Abdulazîz. *Fi'l-belâgati'l-Arabiyye*. Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, ts.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa. *Hediyyetu'l-Ârifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1901.
- Buhtürî, Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî. *Dîvânu'l-Buhtürî*. thk. Hasan Kâmil el-Seyrâfi. Kahire: Dârü'l-Meârif, ts.
- Cici, Recep. "Bahâeddîn es-Sübkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/11. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çelik, Ekrem. *Belâgat İlmi ve Ekolleri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Dayf, Şevki. *el-Belâga Tatavvur ve târîh*. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1965.
- Döner, Naim. *Celâleddin es-Süyûtî'nin "Mutaraku'l-Akrân fi i'câzi'l-Kur'an" Adlı Eserinin Kur'an'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Huzâî, Dibil b. Ali el. *Dîvânu Dibil b. Ali el-Huzâî*. thk. Hasen Hamed. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.
- Matlûb, Ahmed. *Buhûsun belâgiyye*. Bağdat: Matbuatu'l-Mecmau'l-İlmî, 1996.
- Matlûb, Ahmed. *Mucemu'l-mustalahâti'l-belâgiyye ve tatavvuruha*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Arabiyyeti li'l-mevsûât, 2006.
- Özkan, Halit. "Süyûtî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/188. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Cene'lcinâs*. thk. Muhammed Ali Rızk el-Hâfâcî. Kahire: Dârü'l-Fenniyye li'-Tibâati ve'n-Neşr, ts.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'an*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2008.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-Müzhir fi ulûmi'l-lugati ve envâiha*. 2 Cilt. Beyrut: Menşûrâtu'l-Mektebeti'l-Arabiyye, 1987.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Fethu'l-celîl li'l-abdi'z-zelîl*. Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 2002.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Hüsnu'l-muhâdara fi târihi Mısr ve'l-Kâhira*. thk. İbrâhim. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Nazmu'l-bedî fi medhi hayri şefî*. thk. Ali Muhammed Muavvid. Haleb: Dârü'l-Kalemi'l-Arabî, 1995.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Şerhu Ukûdi'l-cümân fi ilmi'l-meânî ve'l-beyân*. thk. Ahmed ed-Demenhûrî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Ukûdu'l-cumân fi'l-meânî ve'l-beyân*. thk. İbrâhim Muhammed el-Hamedânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.

- Tabbâ, İyâd Hâlid. *el-İmâm el-Hâfiz Celâluddîn es-Süyûtî*. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1996.
- Tala, Murat. "Süyûtî'nin Dil, Belâgat ve Edebiyat Eserleri: Literatür ve Değerlendirme". *Bir Memlük Bilgini Celâleddin es-Süyûtî*. ed. Sezai Engin. 95. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2023.
- Tülücü, Süleyman. "el-Müzhir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/251-252. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Uludağ, Süleyman. "Hankah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zahhâr, Necâh binti Ahmed. "Müellefatü's-Süyûtî fi ilmi'l-belâga". *Mecelletu Câmiati Ümmü'l-Kurâ li-ulûmi's-şerriyyeti ve'l-lugati'l-Arabiyye* 16/28 (2003), 103.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris . *el-Alâm kâmûsu terâcimi'l-eşheri'r-ricâli ve'n-nisâ mine'l-Arabi ve'l-mustaribîne ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.